

Bibliográfia a digitális korban: IFLA 2012 elő-konferencia, Varsó

Bibliográfia a digitális korban (Bibliography in the Digital Age) címmel 2012. augusztus 9-én Varsóban rendezett konferenciát az IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége*) Bibliográfiai Szekciója és Katalógizálási Szekciója. A rendezvény egyike volt azoknak az elő-konferenciáknak, amelyeket a Helsinkiben megrendezett 78. IFLA közgyűlés előtt Finnországon kívül, valamelyik környező országban tartottak meg. A bibliográfiai kérdésekkel foglalkozó összejövétel házigazdája a *Lengyel Nemzeti Könyvtár (Biblioteka Narodowa)* volt. A hazai közönségen és előadókon kívül résztvevők érkeztek még a következő országokból: Ausztria, Csehország, Dánia, Finnország, Kanada, Magyarország, Nagy-Britannia, Olaszország, Norvégia, Svédország, Svájc, USA. Aki tehetett, az elő-konferenciáról tovább utazott az augusztus 11–17-ig tartó IFLA-közgyűlés eseményeire.

A konferencia kérdésfeltevésai

A varsói összejövétel témafelvetése elsősorban a nemzeti bibliográfiák jelenlegi gyakorlatára és jövőképre irányította a figyelmet. Kiindulópontja az IFLA Bibliográfiai Szekció „*National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions* (Nemzeti bibliográfiák a digitális korban: útmutató és új irányok)” címmel megjelentetett kiadványa, amely 2009-ben látott napvilágot. A kézikönyv nemes egyszerűséggel és tömörséggel foglalja össze, mi a nemzeti bibliográfia, milyen rendszert alkot, nemzetközi perspektívából pedig hol tart ma. A bevezető fejezetek a nemzeti bibliográfiák történetileg kialakult fogalmát, funkcióját és értékét világítják meg, a további fejezetek pedig érintik mindazokat az elméleti és gyakorlati tudnivalókat, amelyek meghatározzák arculatát, működését, előállítását és használatát. Részletezik azokat az átforgató elveket, tendenciákat és szabványo-

kat, amelyek ennek a műfajnak és rendszernek az életét és jövőjét befolyásolhatják: a nemzetközi katalógizálási szabályokat, irányelveket, a műközpontú bibliográfiai szemléletet, az informatikai környezetet, a kommunikációs formátumokat, a metaadatok életciklusát, a jogkezelés kérdéseit, a kiadókkal való együttműködés hagyományait és új lehetőségeit a metaadatok kezelésében. A független a legfontosabb terminusok, adatcsere-formátumok, szabványos azonosítók, szakmai portálok és egyéb hasznos információk szerepelnek.

Az útmutató több szempontból is értékelhető. Hasznos kézikönyv azok kezében, akik a világ fejlettebb részén szeretnének felzárkózni korszerű nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokkal, nemzeti bibliográfiát szerkesztenek és adnak ki, vagy könyvtár- és információtudományi tanulmányokat folytatnak a nemzeti bibliográfiák szerepéről, szemléletmódjáról, funkciójáról és szerepvállalásuk megújítási törekvéseiről. Minden más tevékeny bibliográfus, katalógizáló, metaadat-gondozó és -közvetítő számára pedig pragmatikus útmutató és gondolkodásra serkentő olvasmányként ajánlható.

A kiadvány létrehozását a szerzők azzal indokolták, hogy a World Wide Web okozta változások és az elektronikus média robbanása megkérdőjelezte azokat a feltevéseket, amelyekre a nemzeti bibliográfiák építettek. Szükségessé vált olyan útmutató összeállítása, amely a még járatlan területeken is iránytű lehet. Ez a szándék valóban érvényesül a kézikönyv egészén: a szerzők közreadják az IFLA munkacsoportján megtárgyalt fogalmak újraértelmezését és számba veszik a változások során felmerülő kérdéseket.

A nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre

Az egyik fontos alapkérdés a nemzeti bibliográfia gyűjtőköre. A bevezető fejezet szerzője, *Randi*

Diget Hansen összehasonlítja az 1950–1998 közötti időszak ajánlásainak változásait a 2009-es új útmutatóval, amelyben az IFLA-munkacsoport azon az állásponton van, hogy a nemzeti bibliográfia gyűjtőköre továbbra is a teljes nemzeti kiadványtermés kellene hogy legyen, értve ezen a kiadványok dokumentumfajtáinak teljes skáláját, ám ez nem feltétlenül jelent teljes körű lefedettséget: pragmatikus formális válogatási elvek alkalmazhatók. Hasonlóképpen, nem szükséges valamennyi dokumentumfajta ugyanolyan részletességgel és mélységgel, ugyanolyan szabályokkal katalogizálni. Az adatfelvételt különböző személyek, különböző helyeken végezhetik (katalogizáló, gyártó stb.), s automatikusan vagy félautomatikusan is létrejöhet a metaadatok rögzítése, akár más-más szabályok érvényesítésével, a dokumentum fontosságának megítélésétől, a felhasználói igényektől vagy az alkalmazott technológiától függően. A mai technológia megengedi a széles körben végzett, osztott adatrögzítést. Nem feltétlenül kerül minden egyetlen központi adatbázisba, az azonban erősen ajánlott, hogy az adattárak közös keresőfelületről legyenek hozzáférhetők. Továbbra is kulcsfontosságú nemzeti bibliográfiai intézet vagy más szervezet fenntartása és szerepvállalása, például a szabványok lefektetésében, gondozásában, a koordinációs munkában vagy a válogatás kritériumainak meghatározásánál. (*National bibliographies...*, p. 17–18.)

A könyv egyrészt összefoglalója a kikristályosodott elveknek és gyakorlati megoldásoknak, ugyanakkor sok olyan aktuális kérdést vet fel, amelyek megválaszolása nem egyszerű a webes tartalmak bibliográfiai számbavétele és rendszerbe foglalása szempontjából. Néhány kérdés és problémafelvetés felsorolászerűen:

- Mi a gyűjtőköre a nemzeti bibliográfiának: ami létezik, vagy amije meg is van, és amit meg is tud őrizni?
- Mi legyen a válogatás alapelve? Mit vegyen számba az e-kiadványokból?
- Automatizálható-e a válogatás?
- A web mint a nemzeti kiadványtermés forrása.
- Az új formátumok és média, a digitális források számbavétele: prioritás, fenntarthatóság, katalogizálási gyakorlatok összevetése.
- A dokumentumtípusonkénti bibliográfia fenntarthatatlansága.
- Az adattartalom kiegészítési lehetőségei külső forrásokkal való összekapcsolás útján.
- Kik a használók?
- A katalogizálás (adatfelvétel) szintje, elemkészlete.

- A tartalmi feltárás szükségessége.
- A funkcionalitás meghatározásának problémái.
- Valóban a hagyományos adatmodellre van szükség?
- A metaadatok újrafelhasználásának lehetőségei, minőségi kérdések.
- A hatékonyság mérhetősége.
- Maguknak a nemzeti bibliográfiáknak az elektronikus publikálása, funkciója, megjelenítési felületei.

Az e-források nemzeti bibliográfiai számbavétele

A varsói konferencia az e-források nemzeti bibliográfiai kezelésére összpontosított, inspirációt és ötleteket gyűjtve az új, még járatlan utak, technológiák alkalmazására, amelyek az útmutató további frissítéséhez is felhasználhatók. A szervezők hangsúlyozták: az új utak fürkészésénél mindenkor szem előtt kell tartani, hogy a nemzeti bibliográfia fontos információforrás a gyűjteményalakításnál (felhasználhatják a beszerzendő kiadványok kiválogatásánál); a katalogizálásnál; a könyvtárak és a használók széles köre számára elérhető hiteles hely a kiadványokról; s nem utolsósorban a tudományos kutatásnak valamint a statisztikai elemzéseknek is nélkülözhetetlen forrása és eszköze.

Nemzeti bibliográfiai útmutató portálrendszerben

A nemzeti bibliográfiákra vonatkozó ajánlások, útmutatók eddig papíralapú kiadványokban jelentek meg. A konferencia nyitóelőadásában *Neil Wilson (British Library)*, az IFLA Bibliográfiai Szekciójának koordinátora azonban bejelentette a webes médiumra történő áttérést. Az új felület dinamikus portálrendszerben, 2013 folyamán válik elérhetővé. Megérett a helyzet egy rugalmas, dinamikusabb, szabadon hozzáférhető, naprakész információkkal frissíthető segédlet kialakítására.

A bibliográfiai adatok felértékelődtek a megváltozott környezetben: a használók köre szélesedett, az adatok iránti igény megnőtt. Néhány példát említve: a kutatók hivatkozáskezelő szoftvereken keresztül használják a bibliográfiai adatokat, de az adatok hasznosulhatnak beágyazott, „mashup” alkalmazásokban, a felhasználók által gyarapodó közösségi katalógusokban vagy aggregálással kialakított adattárakban (LibraryThing, Open Library Project, Biblios.net). A nemzeti bibliográfiai

adatoknak a nyílt metaadatok, illetve a szemantikus web világában megbízhatóságuk, hitelességük és állandósult jellegük okán kitüntetett szerepük lehet. Az IFLA-útmutató korszerűbb kiadására nemcsak a szélesebb adat-előállítói és adatfelhasználói kör miatt van szükség, hanem természetesen, a hagyományos bibliográfusok körében is fontos a könnyű, gyors elérhetőség, a közös munkával, távolról szerkeszthető tartalom kialakítása, a többnyelvű megjelenés, a naprakész információk megszerzése csakúgy, mint a portál körül kialakuló virtuális közösségi élet.

A tudományos adatbázisokkal való metaadat-kapcsolatok lehetőségei

Dudás Anikó (PPKE BTK) a nemzeti bibliográfiák egy sajátos felhasználói körének szempontjából, a *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)* adatfeltöltőinek és használóinak nézőpontjából elemezte a nemzeti bibliográfiák jelentőségét és lehetséges összefonódási pontjait a hasonló tudományos adatbázisokkal.

Az MTMT a magyarországi tudományos életben és a felsőoktatásban részt vevő aktív kutatók tudományos közleményeit valamint a rájuk kapott hivatkozások nyilvántartását célozza. Alapja a személyek tudományos publikációinak bibliográfiája. Az adatfelvivők hivatásos bibliográfusok/katalogizálók (könyvtárosok) valamint maguk a szerzők; az adatellenőrzést szakképzett bibliográfusok végzik. Mind az adatfeltöltéshez, mind az ellenőrzési/hitelesítési folyamatokhoz, mind a kiegészítő információkhoz való átirányításhoz felhasználhatók a nemzeti bibliográfiák (illetve az azokon alapuló nagyobb könyvtári katalógusok és az internetről elérhető bibliográfiák). E feladatokat szem előtt tartva viszont nemcsak az integrált vagy közös felületről elérhető, a könyvek adatait rögzítő bibliográfiákra van szükség, hanem az analitikus nemzeti bibliográfiai adatbázisokra is: a gyűjteményes köteteket feltárókra és a nemzetközi indexelő szolgáltatások látóköréből kieső nemzeti cikkbibliográfiák is hasznosíthatók lehetnek.

Miközben az MTMT egyfajta sajátos országos bibliográfia, a meglévő nemzeti és nemzetközi bibliográfiai infrastruktúrára is támaszkodik. Metaadat-elemkészletének egy része, valamint bibliográfiai állományának egy része is, átfedésben van a rendszeres nemzeti bibliográfiákkal. Az MTMT-be viszont a cikkek és hivatkozások adatait egyelőre csak az ismertebb nemzetközi indexelő/referáló

tudományos adatbázisokból lehet áttölteni. A bölcsészeti- és társadalomtudományok közleményei ezekben csak szórványosan szerepelnek, esetükben sokkal inkább az integrált vagy közös felületről elérhető nemzeti bibliográfiai adatszolgáltatások volnának hasznosíthatók, mind az adatfeltöltés, mind a verifikáció során. Erre jelenleg csak kézi erővel, az adatbázisok egyenkénti felkeresésével van lehetőség.

Az előadás részletezte, mi hasznosítható a nemzeti könyv és analitikus bibliográfiákból az MTMT számára, megvizsgálva a metaadatok kölcsönös felhasználhatóságát, a hasznosítható állandó azonosítókat, azt is kutatva, hogy a nemzeti bibliográfiákat milyen adatelemekkel gazdagíthatják vagy egészíthetik ki a tudományos adattárak. Ez utóbbi kérdés körébe tartoznak például a folyóiratokról szóló strukturált információk a célzott közönségről és a folyóiratok jellegéről (tudományos, lektorált); a személy kutatóhelyekhez, intézményekhez való kötődése; a nemzeti szerzői azonosító adatok (személynév besorolási adatok) kibővítése azoknak az auktoroknak a körével, akik a nemzeti bibliográfiai gyűjtőkör korlátozottsága miatt a nemzeti bibliográfiában nem szerepelnek (pl. mindazokkal, akik még nem írtak könyvet).

Nemzeti bibliográfia integrációja repozitóriummal és tudáskezelő rendszerrel

Marcin Roszkowski (Lengyel Nemzeti Könyvtár) a SyNat tudásbázis-projektumot (2010–2013) mutatta be, amely a lengyel nemzeti bibliográfiát kapcsolja össze a nemzeti könyvtár digitális gyűjteményével valamint a természettudományos és bölcsészettudományos repozitóriumokkal. A projektum keretében az értékesnek mondható webhelyek, online források azonosítási, kiválasztási és katalogizálási kérdéseivel is foglalkoznak, ugyanis a kiválasztott webforrások a platform részét képezik majd. A válogatás, minősítés kritériumaihoz a DESIRE (Development of a European Service for Information on Research and Education) dokumentációját alkalmazzák. A tudásbázis egyéb bibliográfiai adattárakat is integrál, csatlakoztatják az intézményi és a területi repozitóriumokat valamint a disszertációk archívumát.

A nemzeti könyvtár többek között a metaadatok kérdésével, újrahasznosításával, a keresési modellek és technológia valamint a megjelenítési technikák fejlesztésével járul hozzá az eredmé-

nyekhez. A metaadatok fejlesztésekor a rendszer követelményeivel összehangolják az adatrepresentáció formális modelljeit, a meglévő ontológiákat (CIDOC CRM – a múzeumok nemzetközi szövetsége által fejlesztett Conceptual Reference Model; SWRC – Semantic Web for Research Communities), a MARC 21 formátumot, konvertálják a besorolási állományt, szemantikus webtechnológiával gazdagítva a rendszerezési, lekérdezési, megjelenítési lehetőségeket. Újdonság értékű, hogy a jelentősebb online források indexelésére automatizált módszert fejlesztenek ki, így a webforrások is bekerülnek a nemzeti bibliográfiába. A platform lehetőséget nyújt a fazettás rendezésre, komplex lekérdezésekre és tematikus vagy szakterületi bibliográfiák összeállítására.

Webarchiválás

Karin Kleiber (Osztrák Nemzeti Könyvtár) Ausztria webarchiválási gyakorlatát ismertette. 2000-ben a kötelezpéldány rendeletet kiterjesztették az offline digitális médiára, 2009-ben pedig, az új médiatörvény életbe lépésével, az Osztrák Nemzeti Könyvtár hivatalosan is megbízást kapott arra, hogy gyűjtse össze és archiválja az online médiát. A tartalomszolgáltatás *Web@archiv Österreich* elnevezéssel, korlátozott hozzáféréssel, 2010-től indult meg. A tárolási feladatokat az ausztriai szövetségi számítógépes központ (Österreichisches Bundesrechenzentrum) látja el.

A gyűjtési stratégia három szempont alapján valósul meg: (1) terület (domén) alapján, (2) válogatással és (3) esemény alkalmából létrejött online anyagok szüretelésével.

(1) A terület szerinti gyűjtés az '.at' országkódú webhelyeket és egyéb, az Ausztriához kapcsolódó dokumentumok tartalmi kritérium szerinti gyűjtését jelenti. A webpásztázást és a források begyűjtését csak minden második évben ismétlik meg. (2) A válogató szüretelés 2010-ben indult, s dinamikusan változik, milyen honlapokat érint. Elsősorban a média- és irodalmi gyűjtemények kerültek látókörbe. (3) Az eseménycentrikus gyűjtés 2008-ban kezdődött, s többnyire ideiglenes fenntartású, egy-egy speciális eseményre vagy alkalomra létrehozott honlapokra terjed ki, amelyek a történések befejeztével rövidesen el is tűnnek, mint például a választások vagy a sportrendezvények. Az archivált tartalom csak dedikált hálózaton keresztül érhető el, olvasható és nyomtatható; a letöltés és továbbítás nem engedélyezett. A Web@archive

metaadatai nem tartalmaznak leíró adatokat, kizárólag strukturális és adminisztratív metaadatokat tárolnak. A strukturális adatok a digitális objektum szerkezetéről, illetve az összetett dokumentumok részéről, objektumairól nyújtanak információt. Az adminisztratív metaadatok között kezelik a technikai, a jogkezelési, megőrzési és azonosító adatokat.

A digitális források katalogizálásának stratégiai és gyakorlati szempontjai

Tuula Haapamäki és *Sinikka Luukkanen* a Finn Nemzeti Könyvtár stratégiájáról adott áttekintést. A digitális könyvtár infrastruktúrájának elmaradhatatlan része a leíró adat a digitális dokumentumról. Az előállítás azonban nem pusztán a nemzeti könyvtár feladata: stratégiai cél az, hogy a metaadatokat más közösségekben is előállítsák, s ugyanilyen fontosnak tartják az azokhoz való akadálytalan hozzáférést és újrahasznosítást, mégpedig együttműködéssel, decentralizált úton, nemzeti és nemzetközi hálózatban, hálózati eszközökkel.

Az IFLA korábbi években megfogalmazott ajánlásai a nyomtatott kiadványok esetében a teljes nemzeti bibliográfiai rekorddal történő számbavételt javasolják. A 2009-es útmutató észrevételezi, hogy a teljes részletességű adatrögzítés nem tartható fenn. Ezek a bizonytalanságok is jelzik, hogy nem a teljes részletességű adatfelvétel elkészítése jelent gondot, hanem a gazdaságos adatkészítés mikéntje úgy, hogy a redukció során a hozzáférés és a keresés garantálva legyen. Ehhez jó kísérleti terepet jelentett a *Digitalizált ephemerák* projektum.

Érdekes követni a hagyományos dokumentumfajták elektronizálódási, illetve hálózatosodó tendenciáját is: a finn nemzeti termés 2011-ben 13 000 új könyv, amelynek 7%-a online; 1600 új periodikum, amelynek 25%-a online forrás. A kötelezpéldányokkal együtt beérkezhetnének a metaadatok is, csak hogy ennek a kultúrának a kialakulására valószínűleg még sokat kell várni, a beszolgáltatók az elektronikus objektum mellé ugyanis legfeljebb a címet és az ISBN-t szokták csak feltölteni. Ám maga a digitális kiadási kultúra is ingatag: a digitális publikációk általában kis kiadók műhelyeiből származnak, sokszor inkább csak egy-egy ismertető cikkről vagy brosúráról van szó, a dokumentumok és a kiadók rövid életűek, nehéz alkalmazni a nemzeti könyvtár által meghatározott küszöböt, s nehéz meghatározni azt is, milyen hozzáférési pontok fűzhetők a bibliográfiai tételhez. Általános megoldás a számbavételükre, hogy a lehető leg-

kevesebb adattal, a legminimálisabb bibliográfiai szinten regisztrálják őket. Ez összhangban van a 2009-es útmutatóval is, amely kifejti: a korábbi IFLA-útmutatók azt javasolták, hogy a nemzeti bibliográfiában valamennyi forrástípust ugyanolyan igényességgel vegyenek számba. Az egyenlő „bá-násmód” azonban tarthatatlan a folyamatosan halmozódó katalogizálandó anyag és a web kontextusa közepette, ezért több fokozatú leírási szintet érdemes bevezetni. A leírás szintjét, az adatfelvétel részletességét az határozza meg, hogy

- milyen adatelemek adóttak a forráshoz csatoltan, illetve,
- a forrásnak milyen értéket vagy milyen fontosságot lehet tulajdonítani a nemzeti bibliográfia szempontjából. (*National bibliographies...*, p. 48–49.)

Sinikka Luukkanen olyan megoldásokat is bemutatót, amelyekben egy szerző 23 e-könyvét (útikalauz-sorozatát) egyetlen rekord tartja nyilván, egy másik példában pedig egyetlen MARC rekordban kötegelten dolgoznak fel 68, ugyanazon kiadónál, de különféle szerzők tollából közreadott művet (1. ábra). A hangsúly a hozzáférési pontokra kerül, a leíró elemek minimálisra csökkennek. A hasonló összevonó, redukált adatfelvételek esetén is érvényes azonban a korrekt, pontos, hiteles, a megtalálhatóságot legalább alapszinten biztosító adat rögzítés.

041	\$a eng
080	\$a 820 \$x -3
080	\$a 820 \$x -1
245	\$a Poetry and prose in English from xPress(ed) \$f 2003-2004.
260	\$a Espoo : \$b xPress(ed), \$c 2003-2004.
300	\$a 68 e-books.
700	\$a Collin Sorin, Wendy. \$t Pie pieces
700	\$a Glass, Jesse. \$t Puppet psalms.
700	\$a Edwards, Kari. \$t Null set.
700	... and 65 other titles like these
856	\$u http://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2012.....

1. ábra Egy rekordban több mű

Kettős szemlélet: egy országban két nemzeti bibliográfia

Pat Riva (*Bibliothèque et Archives nationales du Québec*) a kanadai nemzeti könyvtárak szemléletmódját és az ezek munkája során keletkező két nemzeti bibliográfiát mutatta be (*Library and Archives Canada, LAC; Bibliothèque et Archives nationales du Québec, BANQ*). A kettős rendszer meglehetősen bonyolult. A LAC szövetségi szervezet, az előállított bibliográfia kétnyelvű (angol, francia), a BANQ regionális, bibliográfiája egynyelvű (francia), s az előzőhöz képest valamelyest regionális jellegű. Riva összehasonlítja a 2008-ban kiadott kanadai szövetségi bibliográfiai katalogizálási elveket a 2012-ben meghozott québeci elvekkel. Táblázatba foglalva, Pat Riva ismertetője alapján, kissé egyszerűsítve, ezek a következők:

LAC		BANQ	
Teljes	valamennyi hozzáférési pont a besorolási rekordok (törzsadatok) kitöltésével, ellenőrzésével; osztályozási jelzetek, tárgyszavazás (több rendszer szerint is)	Teljes	valamennyi hozzáférési pont a besorolási rekordok (törzsadatok) kitöltésével, ellenőrzésével; osztályozási jelzetek, tárgyszavazás (több rendszer szerint is)
Alap	elsődleges nevek, címek, besorolási rekordokkal; osztályozási jelzetek, tárgyszavazás (több rendszer szerint is, de kevésbé részletesen)	Alap (allégé)	elsődleges nevek, címek, besorolási rekordokkal; osztályozási jelzetek, tárgyszavazás
Minimális	elsődleges nevek, címek, besorolási rekordokkal; osztályozás, rövidített jelzetekkel, tárgyszavazás nélkül	Minimális	elsődleges nevek, címek, besorolási rekordokkal; osztályozás (csak egy rendszer szerint), tárgyszavazás nélkül, csak formai tárgyszavak
Rövidített	cím, egyetlen név hozzáférési pont (törzsadathoz való hozzárendelés nélkül), osztályozás nélkül, tárgyszavazás nélkül	Bővített	Teljes leírás kiegészítő elemekkel: információk a hozzáférésről, a régi nyomtatványokra jellemző részletes leírás

Teljes leírás illeti a szövetségi bibliográfiában a legfrissebb kiadványokat, valamennyi referenzművet és genealógiát. *Alapszintű* leírás jár a kurrens zenei hangfelvételeknek és a szövetségi kormányzati kiadványoknak. *Minimális* leírás a tartományi kormányzati dokumentumoknak, a kutatási jelentéseknek, műszaki leírásoknak és a ritka könyveknek. *Rövidített* leírást kapnak az aktuális évháztartól számított három évnél régebbi dokumentumok, valamennyi kisebb kiadvány, a városi, községi közigazgatási dokumentumok. A québeci gyakorlat hasonló, azzal, hogy *teljes* leírást kapnak a tartományi kormányzati kiadványok, *alapszintűt* a városi kiadványok, tankönyvek, kutatási és műszaki jelentések. *Minimális* leírást csak azok a kisebb kiadványok, amelyek nem kerülnek be a québeci bibliográfiába. *Bővített* leírással tartják nyilván a ritka/régi könyveket (1851 előtt kiadott nyomtatványok).

A prioritások: a szövetségi intézményben elsődlegese a CIP rekordok, a szövetségi kötelese példányként beérkező dokumentumok és valamennyi referenzmű. Másodsorban következnek a CIP kiegészítések, a különgyűjtemények kurrens beszerzései. A kurrens publikációk elsőbbséget élveznek a régebbiekkal szemben, a digitálisak pedig a nyomtatottal vagy az analóggal szemben. Québecben is kitüntetetten kezelik a CIP program rekordjait, a használói megrendelésre készülő rekordokat és a tartományi kormányzati dokumentumokat, s csak másodsorban a kurrens és az előző évi kiadványokat, harmadsorban pedig a régebbi dokumentumokat. Az online kiadvány ugyanolyan prioritású, mint a többi formátum.

Kanadában digitális forrásokra 2004-től van érvényben kötelese példány rendelet, de csak a fizikailag önálló, megfogható dokumentumokra terjed ki. Ettől függetlenül, a szövetségi könyvtárban és Québecben is folytatnak webaratást. Szemlátomást nő viszont az online források önkéntes beszoolgáltatása iránti érdeklődés.

A nyílt bibliográfia felé

Anke Meyer, a német nemzeti bibliográfia munkatársa azokra a kérdésekre tért ki, amelyek követe se, értelmezése nehézséget okoz a web kontextusában és a digitális kiadványok számbavételénél. A nemzeti bibliográfiák *területi* elvűek és *kiadványokat* vesznek számba, viszont épp ennek a két fogalomnak az értelmezése válik problematikusnak. A területi hovatartozás meghatározhatatlan a tu-

dományos publikálásnál, ahol a szerzők és intézményeik több országhoz kapcsolódnak; az intézményeknek több országban lehet irodája, képvisellete, s általában is, a weben közreadott publikációknál csekély jelentősége van a földrajzi hovatartozásnak. Maguk a nemzeti bibliográfiai rendszerek is összetettebbé váltak: a leíró adatok gyakran külső állományból vett azonosító adatokkal vagy a dokumentumhoz vezető csatolópontokkal egészülnek ki. A bibliográfiákat tekinthetjük a web részének is, ha szervesen beépülnek a webbe, kapcsolódnak a web más forrásaihoz és más pontjaihoz. A német nemzeti bibliográfia is gráfok hálójaként lebeghet a szemünk előtt, hiszen nemcsak azokat az adatokat tartalmazza, amelyek előállításáért a nemzeti bibliográfia a felelős, hanem azokat is, amelyek a Német Nemzeti Könyvtár más adatrészeihez is kapcsolódnak, s felhasználhatók nyílt kapcsolt adatokként. S fordítva: esetenként a nemzeti bibliográfia tételei is megkonstruálhatók a web bármely területén közzétett, nyílt kapcsolt adatokból. Ezek a körülmények nagy változásokat hozhatnak a nemzeti bibliográfiák előállításában és felhasználásában. A *Deutsche Nationalbibliografie* 2012. július 1-jétől a 2011 előtti adatokat CC0 licenc alá helyezte, azaz bármilyen felhasználást (akár kereskedelmi célú is) engedélyezi (Creative Commons Zero Waiver – Creative Commons minden jogról való lemondás).

Reprezentativitás: a válogatás kritériumai, a katalogizálás szintjei

Hanne Hørl Hansen az online források Dániában kialakított gyűjtési módszeréről és katalogizálásáról számolt be. A Dán Nemzeti Bibliográfia intézete a *Királyi Nemzeti Könyvtárral* együttműködve végzi munkáját. Sok országtól eltérően a kötelese példányok itt elsősorban nem a nemzeti bibliográfia céljait szolgálják, hanem a könyvtári szolgáltatással vannak szorosabb összefüggésben. A nemzeti bibliográfia mennyiségi korlátokat vezetett be: a régebbi anyagból évente csak meghatározott számú online forrást vesznek fel. E-könyvből retro-spektíven évi 300 művet, audiokönyvből (legalább 15 perces) 100-at, zeneműből 800-at, kortárs online dán zenedarabokból 200-at stb. Nem korlátozott a művek száma a kurrens e-könyvek és a mozgóképek esetében, így a teljes dán könyv- és filmtermés bekerül a nemzeti bibliográfiába. Összesen 750 folyóiratot indexelnek, a számbavétel körébe tartoznak az online időszak kiadványok is, s ha egy periodikum párhuzamosan megjelenik papír- és digitális formában is, a papírváltozat tétele kibővül

az elektronikus változatra vonatkozó információkkal.

Dániában az internetes dokumentumok 2005-től törvényesen kötelempéldányok. A törvényi szabályozás hatására létrejött netarchívum (*Netarchive.dk*) nem érhető el a széles felhasználói kör előtt, s metaadatai a kezdetekkor nem feleltek meg az alapvető nemzetközi katalogizálási szabványoknak. A nemzeti bibliográfiában való regisztrálás kialakításához 2009-ben szakértői munkacsoport foglalkozott a válogatás kritériumainak meghatározásával és a katalogizálás szintjével, szem előtt tartva a fenntarthatóságot és a gazdaságosság szempontjait. Az IFLA 2009-es útmutatója több ponton jelentett támaszt az elemek körvonalazásánál, ilyen volt például az, hogy a tartalom fontosságának mérlegelése elsődlegesebb a dokumentumtípusnál; a nemzeti bibliográfiának nem kell feltétlenül teljesnek lennie, elegendő a reprezentativitás; a forrás fontosságától függ a katalogizálás szintje, részletessége; a metaadatok legyenek újrahasznosíthatók.

Az online anyagok bibliográfiai feldolgozására 2011-ben jött létre szerződés a dán bibliográfia, a kulturális tárca és a Dán Királyi Könyvtár között. A nyomtatott könyvek e-változatait a nyomtatott változatot leíró rekord másolatával reprezentálják (copy cataloguing) – a szükséges információkiegészítésekkel. A nem könyv jellegű online kiadványok retrospektív feldolgozását alacsony szintű leíró adatokkal végzik – ám maga a kiválasztás folyamata sok időt vesz igénybe.

Az egyik legszembetűnőbb probléma az online források feldolgozásánál a *kiadott (published)* terminus értelmezése: mi számít kiadványnak vagy kiadott műnek online környezetben? A munkacsoport definíciója szerint valami akkor kiadott, ha az kiadásra szánt és hozzáférhető (szabadon vagy megvásárolható); nem tekinthető magánjellegűnek vagy helyi érdekűnek; szélesebb közönségnek, nem pedig zártkörű felhasználásra vagy kisebb közösségnek szánták.

Összefoglalás

Az összejevetel nyolc előadása a nemzeti bibliográfiák XXI. századivá válásának sok kérdését hozta felszínre. A legégetőbb kérdések: az online források válogatási kritériumainak meghatározása; a

nyitott, széles körben hozzáférhető és újrahasznosítható metaadatok előállítása; kapcsolódás a szemantikus webhez; a tudományos információszolgáltatásokhoz; a valamennyi dokumentumfajta általánosan érvényes leírási koncepció helyett a leírás mélységi és hozzáférést/kereshetőséget segítő szintjeinek kidolgozása; a változatos digitális források bekapcsolása a bibliográfiai rendszerbe új feldolgozási munkafolyamatok megtervezésével; a gazdaságossági mércék meghatározása; korszerű technológia alkalmazása. A végfelhasználókön (könyvtárhasználók) és a könyvtárosokon kívül jelentős használók a kiadók, a kereskedelem, a különféle szervezetek (statisztikai és finanszírozó szervek), jogkezelők, a tudományos közösségek, s az emberek mellett a gépek is jelentős aktív „fogyasztói” kört jelentenek. Mindezek a körülmények hatással lehetnek a bibliográfiáról való gondolkodásra és az adatkezelés módjára.

A kérdések többségére nincs egyetlen, egységes válasz. Pragmatikus útkeresés jelei ezek a megváltozott környezet közepette. A nemzeti bibliográfia ügye komplex és globális kérdés, egyes vonatkozásaiban nemzetközi egység alakult ki. Ugyanakkor lokális problémakör is: más elemei szűkebb, regionális hagyományokat követnek vagy sajátos funkciók vezérlik szerkesztési elveiket és működésüket. Mindezek formálásához és összehangolásához a konferencia is hozzájárult a kísérletek, megállapítások, és a már elért eredmények ismertetésével, összehasonlításával vagy értékelésével, illetve az új igények és lehetőségek felderítésével.

Irodalom

Bibliography in the Digital Age, IFLA Satellite Meeting, National Library of Poland, Warsaw, 9 August 2012. A konferencia honlapja az előadások bemutatóival <http://bn.org.pl/ifla-2012/>

National bibliographies in the digital age : guidance and new directions / IFLA Working Group on Guidelines for National Bibliographies ; ed. by Maja Žumer. – München: Saur, 2009. – (IFLA series on bibliographic control; 39). – ISBN 978-3-598-24287-8

(Forrás: *Bibliography in the Digital Age*, Tuula Haapamäki és Sinikka Luukkanen előadásának prezentációja)

Dudás Anikó

(Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karának oktatója, az MTMT Bibliográfiai Szakbizottságának tagja)